

הקבלת פני הרב ברגל (בירור מנהג תימן)

מתוך:

הרב רצון ערוסי, הקבלת פני הרב ברגל (בירור מנהג יהודי תימן),
נועם, כד (תשמ"ב), עמ' קסד-קפא.

מוגש בהוקרה

מאמר

מו"ר הרה"ג **רצון ערוסי** שליט"א

למשתתפי ומחזירי עטרה ליושנה
בחידוש מנהג קדמונים

הקבלת פני הרב ברגל

עמותת

"הליכות עם ישראל"

הקבלת פני הרב ברגל

(בירור מנהג יהודי תימן)

הרב רצון ערוסי

ראשי פרקים:

א. על המנהג בתימן * ב. הקבלת פני הרב במקורות המשנה והתלמוד * ג. הקבלת פני הרב רשות או חובה? * (א) שיטת הרי"ף והרא"ש בענין ההקבלה * (ב) שיטת הרמב"ם בענין ההקבלה * (ג) שיטות שאר הפוסקים הטור והשו"ע * (ד) הקבלת פני הרב ברגל בימינו

א. על המנהג בתימן

מנהג נפלא מהליכות החן של עמנו שרר אצל יהדות תימן בתימן¹, והוא: הקבלת פני הרב ברגל.

מהרי"ץ (הרב יחיא צאלח ז"ל - מאור גולת יהודי תימן מפני כמאתיים שנה) כותב בפירושו "עץ חיים" על הסידור של יהודי תימן (תכלאל עץ חיים - הוצאת חסיד, ירושלים תשכ"ב, דף מ' ע"ב):

"ואחר שיצא מביהכ"נ ילך להקביל פני רבותיו או גדולים ממנו בחכמה ובפרט רגל זה שצריך לשמוח כל א' עם חבירו ולהקביל פניו, וכן המנהג פשוט. ומנהגן של ישראל תורה הוא. וכן הוכיחו חז"ל מענין השונמית דכתיב "מדוע את הולכת אליו וכו' לא חודש ולא שבת..." וכתב הרמ"ע במאכ"ח ה"א סי' י"ט כי הקבלת פני הרב מעין מצוות ראייה להקביל פני שכינה ע"ש".

דברים אלה כותב מהרי"ץ אחרי פירושו לתפילת מוסף של פסח. כנראה, נהגו בימיו לקיים את הקבלת פני הרב לא בצורה קיבוצית כפי שנהגו לאחרונה, אלא באופן אישי וביום טוב עצמו, אולי לאחר תפילת מוסף. ההקבלה כללה לא רק רבנים ותלמידי חכמים, אלא גם חברים. לפי עדות מהרי"ץ זהו מנהג פשוט בתימן. מהרי"ץ מוצא לנכון, משום מה, לחזק מנהג יפה זה בשלוש דרכים:

א. ע"י הקביעה, שמנהג ישראל תורה היא.

ב. ע"י ציון המקור למנהג זה, לימוד חז"ל מעניין השונמית.

ג. ע"י הטעמה שהוא מביא מדברי הרמ"ע על מנהג זה, שהוא כעין מצוות ראייה והקבלת שכינה.

הרב יוסף קאפח שליט"א מתאר בספרו הליכות תימן (הוצאת מכון בן צבי, ירושלים תשכ"א, עמ' 62) את הקבלת פני הרב ברגל כפי שנעשתה בתימן כמה עשרות שנים לפני העליה לארץ:

"כל אדם שעדיין אין לו בנות נשואות לובש בגדיו והולך לבית חמיו (יסלם עלא עמה) - להקביל פניו. אם יש לו כמה חתנים הריהם מתקצבים כולם באותה שעה. משפחת החותן מגישים לאורחים פירושת ומעט יין לטעימה בלבד, משוחחים על דא ועל הא כחמצית השעה ומשם הולכים לבתי הכנסת. החתנים מלווים את חמיהם לבית הכנסת שהוא מתפלל בו ומתפללים שם עמו. לכן מרובה הנדידה בליל יום-טוב שני של חג בבתי הכנסת. רבים מן המתפללים הקבועים חסרים וכנגדם באים

1 לצערנו, אין יהודי תימן מקפידים לקיים מנהג חשוב זה בארץ. כנראה בשל השפעת מנהגי העדות השונות. לאחרונה החלה אגודת "הליכות עם ישראל", שמרכזת בקרית אונו, להחיות מנהג יפה זה. נסיונותיה במשך שלוש שנים הוכתרו בהצלחה, ויש לקוות שכל בני העדה יחדשו מנהגם הנפלא ובעקבותיהם ילכו שאר העדות ויאמצוהו.

אחרים. הנשים מחכות עד שתחשך ועומדות לבשל, ללוש ולאפות, לסעודת הערב, כיון שאסור להכין מיו"ט ראשון לשני. עד שהן מכינות, מתמהמהים הגברים בבית הכנסת, בערב זה (יסירו ישלמו עלא מרי) נוהרים כל מתפללי בתי הכנסת כיתות כיתות, לבית הכנסת של הרב הראשי. בבית הכנסת אצל סבי ז"ל, היו באים רבים לכתחילה בערב זה הדי להתפלל עמו. עם סיום התפילה יושב סבי על מקומו ומיד היה מתמלא בית הכנסת עד אפס מקום. כל מי שיש לו שאלה שואל כרצונו. אין נושא קבוע, אלא זה שואל דיני פסח וזה שואל תערוכת, זה דיני שבת וזה טרפות כמו "כו ביום" שהושיבו את ר' אלעזר בן-עזריה בישיבה (מס' ידים פ"ד). בין כה וכה והנה מודיעים לסבי שהחצר מלאה, היה עומד ומברך לקהל בנוסח זה: "תזכו לשנים רבות ומועדים טובים" והם עונים "בחיך ובימיך הטובים" ומוסיף "המב"ה יאריך ימיכם בטוב ושנותיכם בנעימים" והם עונים "אמן", "ויפתח לבכם לתלמוד תורתו", "אמן", "ויאיר עיניכם במאור תורתו", "אמן", "וימלא ידיכם מברכותיו", "אמן", ויושב. בית הכנסת מתרוקן ומיד ממלאים אותו אלה שהיו ממתנינים בחצר, ושוב שאלות שונות, ושוב מודיעים שהחצר נתמלאה אנשים; סבי ז"ל עומד ומברכם ופותרם לבתיהם, וכן הלאה, כת יוצאת וכת נכנסת, במשך כשעתיים".

מדברי הר"י קאפח למדנו כמה דברים על מנהג הקבלה בדור האחרון:

- א. הקבלת פנים ברגל, כללה גם הקבלת החתן פני חמיו.
- ב. הקבלת פני הרב ברגל נעשתה בליל יו"ט שני של תחילת הפסח, בליל יו"ט שני של סוף הפסח, בליל יו"ט שני של שבועות, בליל יו"ט שני של סוכות בתחילתו.
- ג. הקבלת פני הרב נעשתה כנראה דוקא בליל יו"ט שני, כדי שהנשים תספקנה להכין צרכי החג (אפייה ובישול). יהודי תימן נהגו לשמור על שמחת החג כפי שההלכה דורשת: מאכלים טריים, כמובא במסכת ביצה, שהתירו חכמים כמה דברים ביו"ט משום שמחת החג). הכנות אלו החלו רק מן הלילה כדי לא להכין מיו"ט ראשון ליו"ט שני.
- ד. הקבלת פני הרב נעשתה לרב הראשי.
- ה. הקבלת פני הרב נעשתה ברוב עם, כיתות כיתות.
- ו. ההקבלה כללה: שאלות ותשובות בהלכה, וברכת הרב לציבור.

מתוך עיון בשני המקורות הנ"ל אנו למדים: ההקבלה – זמנה המדויק, מקומה, אופן עשייתה, יכולה לפשוט צורה וללבוש צורה חדשה. אך העולה מהם, שיהודי תימן הקפידו לקיים הקבלת פני הרב ברגל. עתה נברר המקור למנהגם זה ונברר אם מנהגם זה חובה, או מנהג חסידות.

ב. הקבלת פני הרב במקורות המשנה והתלמוד

המקור הקדום ביותר להקבלת פני הרב נמצא בספר מלכים ב' (פ"ד 22-23) השונמית אומרת לבעלה: "ותקרא אל אישה ותאמר שלחה נא לי אחד מן הנערים ואחת האתונות, וארוצה עד איש האלוהים ואשובה". בעלה תמה מדוע היא הולכת עתה אל איש האלוהים: "ויאמר מדוע את הולכת אליו היום, לא חודש ולא שבת".

מדברי הבעל למדו חז"ל בתלמוד (ראש השנה ט"ז ע"ב): "מכלל דבחודש ושבת איבעי לה למיזל" (ענין זה הובא בגמרא כמקור לדברי ר' יצחק שם): "וא"ר יצחק חייב אדם להקביל פני רבו² ברגל".

2 כבר תמהו המפרשים שהפוסק מדבר על "חדש ושבת" ור' יצחק מדבר על הרגלים, ימים טובים. אמנם מצאנו במגילת בני חשמונאי בתרגום רס"ג שרס"ג סובר שחדש פירושו יום טוב. עיין ר"י קאפח, מגילת בני חשמונאי (נדפסה כנספח לספר דניאל בתרגום רס"ג), ירושלים

על הקבלת פני הרב אם היא חובה או רשות עוד נשוב ונדון בפרק הבא. עתה נמצאנו למדים:

- א. לפי חכמי התלמוד כבר בתקופתה מקרא נהגו להקביל פני הרב במועדים: ראשי חדשים ושבתות, ואפילו נשים³ הלכו להקביל פני הרב.
- ב. ר' יצחק מראשוני האמוראים⁴ סבור שהקבלת פני הרב ברגל היא חובה. הקבלת פני הרב היתה בתקופת התנאים שכיחה ביותר, עד שאנו מוצאים בתוספתא יומא (פ"ד ה"ו) את ההלכה דלקמן: "אם היה הולך להקביל פני אביו, פני רבו (פני תלמידו) עובר כדרכו אפילו עד צוארו ואינו חושש".
- בריייתא זו הובאה בגמרא⁵ יומא (ע"ז ע"ב). אין ספק שראו בהקבלה מצווה, שהרי מדובר ביום הכיפורים ולא חששו חז"ל מפני איסור רחיצה ביוה"כ (רש"י, שם) או לאיסור סחיטה (תוספות ישנים, שם).
- ואמנם אנו מוצאים שראשוני התנאים ואחרונייהם מקיימים מצוות הקבלת פני הרב. בסוכה (כו ע"ב) מובאת ברייתא על הקבלת פני הרב ברגל:
- "ת"ר מעשה בר' יוחנן בן ברוקה ור' אלעזר חסמא, שהלכו להקביל פני ר' יהושע בפקיעין".

במסכת שבת (קנ"ב ע"א) שואל ר' יהודה הנשיא את ר"ש בן חלפתא: "מפני מה לא הקבלנו פניך ברגל שהקבילו אבותי לאבותיך?". רש"י שם מסביר, שרבי התכוון לתבוע כבוד עצמו אלא שדבר בעניין זה בענווה. ואמנם בויקרא רבה (פ"ח) מסופר שר"ש בן חלפתא נהג להקביל פני רבו כל חודש עד שהזקין ושוב לא יכלו ללכת לבקרו. לפי זה, רבי רק תמה על ר"ש מדוע הפסיק להקביל פניו. מדברי רבי אנו למדים שאבותיו היו מקבילים פני אבותיו של ר"ש בן חלפתא.

על ר' יהודה הנשיא מסופר בחגיגה (ה ע"ב) שהיה הולך בדרך עם ר' חייא והתעניינו אם יש חכם באותו מקום כדי להקביל את פניו. נאמר להם שיש חכם עיוור.

ר' חייא היה סבור שאין מכבודו של ר' יהודה הנשיא להקביל פני רב עיוור. כי בכך יש זלזול בנשיאותו (עיין במפרשים אגדה זו, בעין יעקב וכן בספר "בן יהודע" פירושים על האגדה מאת הרב יוסף חיים). י"א כי הקבלת פני רב עיוור אינה אלא מדרבנן וי"א כיוון שהוא עיוור לא יצא להקדים ולהקביל פני ר' יהודה הנשיא, יש בזה זלזול לנישאותו).

רבי סרב והלך עם ר' חייא להקביל פני אותו חכם עיוור. בסוף אותה הקבלה אמר אותו חכם לר' יהודה הנשיא ולר' חייא מקבילי פניו: "אתם הקבלתם פנים הנראים ואינן רואין תזכו להקביל פנים הרואים ואינן נראין" (פירש ר"ח שם: "תזכו להקביל פני השכינה").

הנה כי כן ר' יהודה הנשיא בכבודו ובעצמו משתדל להקביל פני חכם שאינו מכירו ושהוא עיוור. ומפי אותו חכם אנו רואים שיש קשר בין הקבלת פני רב להקבלת פני שכינה.

ואמנם בירושלמי עירובין (פ"ה ה"א), אנו מוצאים שגם תלמידי ר' יהודה הנשיא דבקים במצווה זו. ר' יוחנן היה בא לפני ר' הושעיה שלוש עשרה שנים, אף על פי שלא היה צריך לשאול ממנו דבר. ועל זה ציינהו לשבח.

תשמ"א, עמ' רכ"ו, הערה 21. עין עוד ר"י רצהבי, שמן למאור, תשל"ז בני-ברק, עמ' ל"א. עיין היכל יצחק או"ח נ"ז שפירש "שבת" במובן יר"ט.

3 ה"פני יהושוע" (ר"ה ט"ז ע"ב) מציין שמצוות הקבלת פני הרב ברגל היא מצוות עשה שאין הזמן גרמא ונשים חייבות בה. עיין עוד בשו"ת "מים חיים" (הרב חיים כהן רפפורט) או"ח סי' י"ד תוך שהוא מסתמך על ה"מגן אברהם" קבע, שאשה שווה לאיש בחיוב הקבלת פני הרב ברגל.

4 א. היימאן, תולדות תנאים ואמוראים (ירושלים תשכ"ד) ל"ב, 782-783, סבור שר' יצחק תלמידו של ר' יוחנן תלמיד ר' יהודה הנשיא

5 ברייתא זו הובאה גם בירושלמי יומא פ"ח ה"א, ובתענית פ"ה ה"ו במקומות אלה יש גם "הקבלת פני בתו" (וי"ג "גיתו" - מותר לשומר פירות לעבור במים ביוה"כ כדי להגיע לפירות ולשמרם).

שמואל בשם ר' זעירא אמר עליו: "אילולא דייו אלא שהיה מקביל פני רבו". באותו מקור אנו מוצאים שר' ברכיה דורש מדרש שממנו הוא קובע: "מכאן שכל המקביל פני רבו" כאילו מקביל פני שכניה".

נמצאנו למדים, שגדולי החכמים בקרב התנאים והאמוראים⁷ היו מקיימים בכבודם ובעצמם את הקבלת פני הרב, ומייחסים לה ערך גדול כהקבלת פני השכניה. אך עדיין איננו יודעים אם עשו זאת בתורת חסידות או בתורת חובה. את זה נברר בפרק הבא.

ג. הקבלת פני הרב רשות או חובה?

כבר ראינו שר' יצחק קובע במפורש שחייב⁸ אדם להקביל פני רבו ברגל. אך השאלה היא אם דבריו אלה נתקבלו כהלכה מחייבת. על פני הדברים נראים מיד שני גודרי ספיקות:

א. אם אכן הקבלת פני הרב חובה מדוע אין שלומי אמוני ישראל בימינו משתדלים לקיימה?

ב. מדוע חובה זו כמות שהיא לא נפסקה בשולחן ערוך שעל פיו פוסקים כיום רוב בית ישראל?

עתה נעיין בדברי הפוסקים כדי לנסות להשיב על השאלה נשוא הדיון בפרק זה.

תחילה עלינו לציין: נכון אמנם שראינו מקורות קדומים רבים מהם רואים בעליל שמצוות הקבלת פני הרב היא מצווה חשובה שגדולי עולם השתדלו לקיימה. אך מלבד ר' יצחק לא מצאנו מקור נוסף המציין שהקבלת פני הרב היא חובה. האמנם שתיקתם של אותם מקורות מלציין במפורש את החובה שבדבר, מפני שהדבר פשוט שהקבלה חובה, או שמא משום שאינם מסכימים עם ר' יצחק, ומה שעשו מתורת חסידות עשו?

כאן המקום לציין שהגמרא בסוכה (כו ע"ב) המביאה ברייתא שר' אילעאי הלך להקביל פני רבו ר' אליעזר בלוד ברגל, מתייחסת לאספקט החיוב שם מסופר שר' אלעזר תמה על תלמידו ר' אילעאי שבא להקביל פניו והזניח מצווה אחרת שמחת החג יחד עם בני הבית. על תמיהתו של ר' אליעזר תמהים בגמרא שם:

"איני, והאמר ר' יצחק מניין שחייב אדם להקביל פני רבו ברגל? ...!"

ואם ר' אליעזר סובר כר' יצחק שיש חובה להקביל פני הרב ברגל, מדוע תמה על תלמידו שבא להקביל פניו?

על כך השיבו בתלמוד שם:

"לא קשיא, הא דאזיל ואתי ביומיא הא דאזיל ולא אתי ביומיה".

6 בירושלמי שם הובא מדרש הלכה ממכילתא דר' ישמעאל, יתרו פ"א, ובו ייחסו חשיבות גם להקבלת פני חבירו וגם בזה אמרו: "אלא מכאן שהמקביל פני חבירו כאילו מקביל פני השכניה". אמנם בתלמוד בבלי ברכות ס"ד ע"א הובא אותו מדרש הלכה אך המסקנה היתה שונה: "אלא לומר לך, כל הנהנה מסעודה שת"ח שרוי בה כאילו נהנה מזיו השכניה". לכן הרב אפשטיין סבור שהגירסא בירושלמי "פני חבירו" היא טעות וספר וצריך לומר "פני רבו" (תורה תמימה, שמות פ"ח אות ז). לענ"ד ספק אם יש צורך לשנות הגירסא: א) הדרשן בברכות היה ר' אבין, והוא, כנראה, למד מהדרשה של ר' ישמעאל דרשה נוספת. ב) יש בהלכה גם הקבלת פני חבירו: רמב"ם עירובין פ"ו ה"ו, שו"ע או"ח סי' תט"ו, המקור לדבריהם עירובין ל"ו ע"ב: "ורבנן - זימנין דניחא ליה בחבריה טפי מרבו".

7 על מקורות נוספים מתקופת התנאים והאמוראים בקיום הקבלת פני הרב עיין עוד רש"י סוכה ד' ע"ב, ד"ה "שלוחי מצוה" רש"י שם כ"ה ע"א ד"ה "שלוחי מצוה", רש"י שם כ"ו ע"א ד"ה "שלוחי מצוה". כמו כן הרב ראובן מרגליות בספרו "יסוד המשנה ועריכתה" עמ' ט"ז הערה מ"ג מפנה למקורות נוספים.

8 עיין חידושי חתם סופר סוכה כ"ז ע"ב שלפי ר' יצחק הקבלת פני הרב חובה ולא סתם מצוה.

כלומר: אם רבו בתוך התחום ויכול ללכת להקביל פני רבו ברגל ולשוב בו ביום ולשמוח שמחת החג עם אשתו (עיין רש"י שם) חייב להקביל פני רבו. אך אם לא יוכל לקיים שני הדברים, יש עדיפות למצווה לשמוח שמחת החג עם בני ביתו, כדי לקיים "ושמחת אתה וביתך"⁹.

הראינו לדעת שהגמרא בסוכה מתייחסת בפשיטות שהקבלת פני הרב היא חובה כדברי ר' יצחק ולכן קבעו כלל איך לקיים אותה ואת שמחת החג עם בני הבית.

יש לציין שהרמב"ם בהלכות תלמוד תורה, פ"ה ה"ז פסק:

"וחייב לעמוד מפני רבו משיראנו מרחוק מלוא עיניו עד שיתכסה ממנו ולא יראה קומתו ואח"כ ישב, וחייב אדם להקביל פני רבו ברגל".

הנה כי כן הרמב"ם פסק במפורש שדין מדיני כבוד הרב מחייב להקביל פניו ברגל. יש רק תמיהה שלא חילק כפי שחילקו במסכת סוכה (עיין כמ"ש שם).

עתה לאחר שראינו את דברי ר' יצחק הקובעים במפורש שיש חובה להקביל פני הרב ברגל. ולאחר שראינו שהגמרא בסוכה נושאת ונותנת בדבריו מתוך הנחה פשוטה שאכן יש חובה כזו, והואיל והרמב"ם פסק במפורש, שחייב אדם להקביל פני רבו ברגל, דומה כי אין עוד ספק שאכן ההקבלה היא חובה. לפי זה ניתן לומר, שכל מה שראינו במקורות המשנה והתלמוד, מתורת חובה נגעו בה.

אם כן התמיהה עתה מופנית לשו"ע וכן לטור שקדם לו. כיון שספרים אלה ספרי פסקים והלכות, מדוע השמיטו חובת ההקבלה? ! תמיהה זו הפנה הרב ישעיה ברלין לפני מאתיים ושתיים שנה (בשנת תקל"ט) אל גדול הפוסקים בפראג, הרב יחזקאל לנדא ז"ל. אנו נוכל להוסיף על תמיהתו של הרב י. ברלין, הרי מצאנו שגדולי הפוסקים הרי"ף והרא"ש הביאו את דברי ר' יצחק בהלכותיהם? !

הרב לנדא דן בתמיהות הנ"ל בספרו "נודע ביהודה" (מ"ת או"ח סי' צ"ד) והוא משיב תשובה שאת עיקריה נביא להלן:

"ר' יצחק על זמן המקדש אמר שחייב לקבל פני רבו". על ההקבלה לש ר' אילעאי אצל ר' אליעזר בלוד הוא אומר: "דגם ר"א בזמן הבית היה". לדעתו בעניין ההקבלה "להטיל חוב אי אפשר" כדי "שלא יהא כבודו מרובה מכבוד שמים". יסוד זה נקבע ע"י ר' אייבו בשם ר' ינאי בקידושין לג ע"ב. מכוח יסוד זה קבע ר' אייבו: "שאינן תלמיד רשאי לעמוד מפני רבו אלא שחרית וערבית". לכן לדעת הנו"ב: חובת הקבלת הרב היא רק בזמן בית המקדש ורק ברגלים, שאז חייב האדם לכבד שמיים בעליה לרגל. בזמן הבית הקבלת הרב בשבתות וראשי חודשים אינה חובה אלא רשות, כדי שלא יהא כבוד הרב יותר מכבוד שמיים, וגם משום שבימים אלו יש תוספת קדושה (קרבת מוסף) יש לרב תוספת קדוש להשפיע על תלמידו. עכשיו שחרב בית המקדש שכינה לא זזה מכותל המערבי, ובכל זאת אין עלינו חובה לעלות לרגל. אם כן גם להקביל פני הרב אינה חובה בימינו אפילו ברגל, כדי לשא יהא כבוד הרב גדול מכבוד שמיים. והוא מסיים:

"וממילא נפקא לך, שלעתיד כשיבנה המקדש ושם נעלה ונראה, יחזור חיוב זה לקבל פני רבו ברגל למקומו". ולכן הביא הרמב"ם הא דר' יצחק שכן דרכו להביא כל הנוהג בזמן המקדש.

יוצא איפוא שחובת הקבלת פני הרב ברגל היא רק בזמן הבית, עתה היא הלכתא למשיחא, ולכן הרמב"ם פסקה להלכה, כדרכו לפסוק גם הלכתא למשיחא. הנו"ב מודע לכך שגם הרי"ף והרא"ש שאין דרכם לפסוק הלכתא למשיחא הביאו בספרי הלכותיהם את דברי ר' יצחק ועל כך הוא נותן הסבר:

9 הרב שמחה בונם סופר בספרו "שבט סופר" או"ח סי' י"ז דן בתמיהה על החסידים העולים להקביל פני רבם ושוהים במחיצתו כל החג תוך שהם נוטשים את נשותיהם ובני בתים. הוא מנסה למצוא סמך למנהגם שאולי הם סוברים כהרמב"ם שלא הביא את החילוק בין יכול לחזור בו ביום לביתו לבין אינו יכול. לדעתו ר' אילעאי סבר ששמחת החג בזה"ז היא דרבנן ומצוות הקבלת פני הרב ברגל היא מדברי קבלה, ולכן יש להעדיף את ההקבלה. אך גם על נסיון זה הוא מקשה ומתיר ע"ש.

"וגם הרי"ף והרא"ש העתיקו מימרא דר' יצחק במקומו במס' ר"ה שהם מעתיקי הגמרא העתיקו גם מימרא זו כיון שיש בה עכ"פ תועלת, שנכון לקבל פני רבו, אף שאין עתה חיוב. מ"מ לא גרע מקימה מפני רבו שאינו רשאי היינו שאין חוב אבל ראוי מצד המוסר. אבל הטור והשו"ע שאינם מעתיקי הגמרא אין דרכם להביא רק מה שהוא עפ"י הדין ובזמננו זה. לכן השמיטו דבר זה שאינו חיוב עתה".

לדעת הנו"ב נכון שהרי"ף, הרא"ש, הטור והשו"ע מביאים רק הלכות הנוגעות לימינו. אך הרי"ף והרא"ש שיטתם בספרי הלכותיהם היא העתקת הגמרא, ולפעמים יש והם מעתיקים הגמרא משום שיש באותו עניין תועלת מוסרית אף שלדעתם אין באותו עניין חיוב. אך הטור והשו"ע מעבדים את המקורות ופוסקים הלכה ולכן לא הביאו חובת הקבלת הרב כיון שלדעתם אינה חובה.

עתה נעיין בדברי הנו"ב ונבררם אחת לאחת:

(א) שיטת הרי"ף והרא"ש בעניין ההקבלה

לענ"ד הרי"ף והרא"ש סוברים, שיש חובה בזמן הזה להקביל פני הרב ברגל ומשום כך הביאו דברי ר' יצחק ולא רק על דרך ההעתיקה ומשום התועלת המוסרית בלבד. עתה נביא נימוקים לדעתנו זו:

1. הגורם המרכזי, שהביא את הנו"ב למסקנה שאין חובת הקבלת הרב בימינו, בזמן החורבן, הוא כדי שלא יהא כבוד רבו גדול מכבוד שמייים, תוך שהוא מסתמך על הלכתו של ר' אייבו בשם ר' ינאי שהובאה במסכת קידושין אך על הלכה זו אומר הרא"ש (שם פ"א סי' נ"ו):

"רב אלפס ז"ל לא הביא הא דר' אבא אמר ר' ינאי - אין ת"ח רשאי לעמוד בפני רבו אלא שחרית וערבית שלא יהא כבודו מרובה מכבוד שמייים - משום דמשמע ליה דר"א דאמר כל ת"ח שאינו עומד וכו' פליג אדרבי ינאי וס"ל דהלכתא כרבי אליעזר שלא נתן קצבה. וגם ר"ע השווה מורא החכם למורא שמייים ואם אדם מקבל פני שכינה כמה פעמים ביום צריך לעמוד באימה ובמורא, ולכן סמך רב אשי דברי ר' אלעזר בתר מימרא דר' ינאי לאשמועינן דפליג עליה והא דלא קאמר ור' אליעזר אמר לפי שלא היה בדורו של ר' ינאי".

לפי דברי הרא"ש, הרי"ף לא פסק הלכה כר' אייבו בשם ר' ינאי. נהפוך הוא, בסמוך להלכת ר' אייבו בשם ר' ינאי, הובאה בתלמוד הלכת ר' אלעזר ש"כל ת"ח שאין עומד בפני רבו נקרא רשע". ומשמע ללא קיצבה. ודברים אלו הביא הרי"ף להלכה שכן הבין שרב אשי הביא דברי ר' אלעזר כדי לדחות דברי ר' אייבו. גם מבחינה עניינית סבור הרא"ש שיש לדחות דברי ר' אייבו, אשר רצה להגביל את הקימות מפני הרב לשתיים ביום כנגד קבלת עול מלכות שמייים פעמיים ביום ע"י קריאת שמע, שהרי אילו עמד האדם בפני השכינה כמה פעמים ביום בודאי שהיה חייב לחלוק לה כבוד. א"כ כיוצא בזה כלפי הרב. נראה שהרא"ש אינו מסביר את שיטת הרי"ף בלבד אלא הוא מזדהה עמה, שכן הוא אינו מביא דעה אחרת. כך הבין ר' יעקוב בנו את שיטת אביו, כפי שהוא מסכמה בפסקי הרא"ש שם וכן כפי שהביאה בספרו הטור (יו"ד סי' רמ"ב).¹⁰

2. כבר לאור האמור לעיל נוכל לקבוע, שאין זה נכון שהרי"ף והרא"ש העתיקו דברי ר' יצחק העתקה בעלמא רק בגלל חשיבותה המוסרית של הלכתו, אך נוסף ונוכח זאת גם מן הסוגיה עצמה. שם הובאו תשע מימרות של ר' יצחק בענייני אגדה ובענייני הלכה וראה זה פלא הרי"ף והרא"ש מיינו דבריו ולא העתיקו את כל דבריו. כך למשל: הרי"ף והרא"ש השמיטו את המימרא הראשונה: "יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין". הרי"ף לבדו השמיט את המימרא הרביעית: "כל שנה רשרה בתחילתה - מתעשרת בסופה" (כנראה משום שסבר שתכליתה המוסרית לזרז בני האדם להרבות בתחנונים בר"ה. וזה כנראה כבר

10 אמנם הרא"ש על חולין (פ"ג, סימן מ"ג) התייחס לשיטה שאין אדם חייב לעמוד בפני רבו אלא שחרית וערבית. אך פירש שאין איסור לעמוד הרבה פעמים, אלא מותר לעמוד הרבה פעמים ביום. עיין מעדני יו"ט שם ס"ק ב' ובטור שני"ל.

מושג במימרה השלשית: "כל שנה שאין תוקעין בתחילתה - מריעין לה בסופה". שניהם השמיטו את המימרה התשיעית: "חייב אדם לטהר את עצמו ברגל".

דומה כי לכל מה שהשמיטו (הרי"ף – שלוש השמטות, הרא"ש – שתי השמטות), יש חשיבות מוסרית ורוחנית. אפילו ההטהרות ברגל,¹¹ שבודאי זמנה בזמן שנוהגים דיני הטהרות, הנה אם תיעשה בימינו בגדר רשות יש בה עניין רוחני, הכנה של דושה לימים טובים וצא וראה מה עושים רבים משלומי אמוני ישראל בימינו. בכל זאת השמיטו מה שהשמיטו, ולא העתיקו העתקה בעלמא. גם כן חובת ההקבלה לא הועתקה סתם בשביל ערכה המוסרי, שהרי אינה נוהגת בימינו בתורת חובה, ובמה היא שנה מחובת ההיטהרות?

יתרה מזו: ההטהרות ברגל אם אדם יטעה ויעשנה בתורת חובה בימינו, לכל היותר יעבור לפי דעת פוסקים מסוימים ב"בל תוסיף" (מהר"ם אלשקר סי' מ"ב), הנהגת חסידות שנעשית בתורת חובה יש והיא מגרעת. והנה גדולה המגרעת בהקבלת פני הרב שנעשית בתורת חובה מאשר היטהרות ברגל. כמו כל מנהג חסידות שנעשה ע"י העושה בתורת חובה בטעות. אך הקבלת הרב ברגל אם תיעשה בטעות בתורת חובה, לבד מן החשש הנ"ל (בל תוסיף), הרי לפי הנו"ב (בהסברתו שיטת הרי"ף והרא"ש) יש בו סרך איסור שהרי יש בו הגדלת כבוד הרב שהוא בשר ודם מכבוד שמיים. אם כן היאך יעלה על הדעת שהרי"ף והרא"ש יעתיקו לשון "חייב" דבר שיש בו כדי להטעות ולהכשיל, כשבמשיכת קולמוס אפשר לכתוב "ראוי". אין זאת אלא שהרי"ף והרא"ש לא בכדי העתיקו דברי ר' יצחק כלשונם בלשון "חייב". זאת משום שהם סוברים שגם בזה"ז יש חובת הקבלת פני הרב ברגל.

ב) שיטת הרמב"ם בעניין ההקבלה

הרמב"ם כאמור מביא שיטת ר' יצחק כהלכה פסוקה ובלשון חיוב. כך ניתן לומר שיהודי תימן, הפוסקים למעשה כהרמב"ם הבינו מדבריו שחובה זו היא גם בזמן הזה. אולם יש מקום להסתפק בדבר זה בגלל דברי הנו"ב שאמר שדברי הרמב"ם הם הלכתא למשיחא לכשיבנה בית המקדש, וזאת בשל הלכתו של ר' אייבו בשם ר' ינאי. הלכה זו אמנם נדחתה ע"י הרי"ף והרא"ש, אך דוקא הרמב"ם פסקה.

בהלכות תלמוד תורה (פ"ו ה"ח) כתב הרמב"ם:

"תלמיד שהוא יושב לפני רבו תמיד, אינו רשאי לעמוד מפניו אלא שחרית וערבית בלבד, שלא יהא כבודו מרובה מכבוד שמים".

למרות זאת נראה לעניות דעתי, שאין להעלות על הדעת שהרמב"ם יסכים לנו"ב שההטעמה זו: "שלא יהא כבודו מרובה מכבוד שמים" תשמש יסוד לחידושי הלכות, אלא יש לה שימוש להלכה זו בלבד ולא יותר. להלן הנימוקים:

1. הלכת ר' אייבו על פניה תמוהה וכל המפרשים והפוסקים שעסקו בה נתנו לה פירוש מצומצם. כך למשל: התוספות בחולין נד ע"ב, ד"ה "אין", מפרשים את הלשון "אינו רשאי" במובן "אינו חייב" (כן מפרש גם הסמ"ג, עשין י"ג). לפי זה אין כאן סרך איסור, אלא פטור מחובת הקימה בפני הרב. המרדכי על קידושין ל"ג ע"ב מסביר בשם המהר"ם מרוטנבורג שהכוונה למי שעוסק בתורה, והקימות בפני הרב גורמות לו לעומד להפסיק מלימודו.

ברור שלפי גישות אלה בהסברתו הלכתו של ר' אייבו, אין עדיין אפשרות ללמוד ממנה שיש סרך איסור בעיסוק מרובה בכבוד רב שהוא בשר ודם, מחשש שזה יראה יותר מכבוד שמיים, כפי שהנו"ב רצה לומר.

11 ההטהרות ברגל אינה נוהגת בימינו. הרא"ש יומא פ"ג סי' כ"ד, וכן בטור או"ח סימן תר"ו, והטהרה הנזכרת בסי' תר"ג היא ענין אחר או בענין פת גוי או בענין קרי, אך בכל זאת כתוב בב"ח סי' תר"ו שחובת ההטהרות ברגל היא בכל מה שאפשר להיטהר, אך שאנו טמאי מתים ולא נוכל להיטהר מכל הטומאות.

קיימת גישה שלישית בהסברת הלכתו של ר' אייבו, וכנראה היא גישתו של הרמב"ם (עיין ב"י יו"ד רמ"ב ד"ה "כתב הרמב"ם"). התוספות בקידושין, לג ע"ב, ד"ה "אין", כותבים: "נראה לפרש דדין זה אינו נוהג אלא באותן הדרין בבית הרב" אם נדייק בלשון הרמב"ם שהובאה לעיל, אף הוא מייחד ין זה למקרה מיוחד במינו:

"... תלמיד שהוא יושב לפני רבו תמיד"

לסייג זה יש משמעות גדולה, במיוחד שבנוסח הלכת ר' אייבו בתלמוד הבבלי אין סייג כזה, אלא בנוסח סתמי וכללי: "אין תלמיד חכם רשאי לעמוד בפני רבו..."

לא נאמר דבר וחצי דבר לאיזה תלמיד חכם הלכה זו מופנית, ומשמע בכל תלמיד חכם. יתירה מזו. בירושלמי פ"ג ה"ג הלכה זו כוללנית יותר:

"עד כמה אדם צריך לעמוד מפני זקן? שמעון בר אבא בשם ר' יוחנן: פעמים ביום. ר' אלעזר אומר: פעם אחת."

הרי שמדובר בכל אדם בפני כל זקן (וי"א פעם אחת ביום ולא פעמיים), ולא דוקא תלמיד חכם. אם כי לפי הירושלמי משמע שאין איסור אלא שאין צריך. דהיינו פטור כפי שיטת התוס' בחולין הנ"ל. כאמור, הרמב"ם מצמצם את הלכת ר' אייבו, שיש יסוד לאסור העדפת כבוד רב בשר ודם מכבוד שמיים רק למציאות מיוחדת במינה: "תלמיד היושב לפני רבו תמיד". לענ"ד יש להסביר את שיטת הרמב"ם לא רק ע"י זיהויה עם שיטת התוס' בקידושין כפי שעשה זאת הב"י, אלא גם ע"י זיהויה עם שיטת המרדכי, באופן ששיטת הרמב"ם - שיטה מורכבת, שעיקריה הם: תלמיד היושב לפני רבו תמיד, הוא תלמיד העוסק בתורה. את עיסוקו בתורה יפסיק רק פעמיים ביום בשביל ק"ש שחרית וערבית, שהיא קבלת עול מלכות שמיים ובוזה יש כבוד שמיים. אם תלמיד היושב לפני רבו תמיד יעמוד כמה וכמה פעמים ביום, ניכר לעין כל, שהוא מכבד את הרב יותר משהיה עושה לכבוד שמיים ובכך יש איסור. כך יוצא שתלמיד שאינו לפני רבו וראה רבו כמה וכמה פעמים ביום בודאי יעמוד מפניו כל אימת שהוא רואה אותו. כי במקרה זה גם אם תלמיד זה היה נקלע כמה וכמה פעמים בפני שכניה היה עומד באימה ויראה כפי שאומר הרא"ש בקידושין.

במקרה כזה אין מגבילים מספר הקימות כמספר הפעמים שקוראים קריאת שמע. אם כן, איפוא, נמצאנו למדים: הכלל שלא יהא כבוד רבו מרובה מכבוד שמים מוגבל למציאות מיוחדת במינה שהעדפת כבוד הרב ניכרת לעיני כל כיון שמדובר שכבוד הרב וכבוד שמים מתרחשים באותו זמן ובאותו מקום בבית המדרש: לכבוד שמיים מפסיק רק פעמיים ולרב יותר מפעמיים.

לפי זה אין לומר שהרמב"ם יסכים לנו"ב שאם הקבלת פני הרב ברגל בימינו היא מתורת חובה, יש בה העדפת כבוד הרב יותר מכבוד שמיים, שהרי יש כאלה הפטורים מעליה לרגל, כגון: טמא, ערל, סומא בעין אחת, חגר ברגל אחת וכו' (חגיגה פ"ב ה"א), היעלה על הדעת שעל אלו אסור להקביל פני רבם ברגל מתורת חובה, כדי שלא יעדיפו כבוד רבם על כבוד שמיים! ואפילו מי שחייב גם בעליה לרגל וגם בהקבלת פני הרב, האם נאמר שבאותו רגל אל יקביל פני כמה מרביתו כדי שלא יהא כבוד בשר ודם יותר מכבוד שמים? והאם נאמר שליא יקביל את פני רבו כמה פעמים באותו רגל כדי שלא יהיה כבוד רבו יותר מכבוד שמים?! כאן המקום להביא תא דבר רבינו חננאל בזה שם:

"ופרקין: אם רבו שרוי במקום קרוב לו - חייב להקביל פניו בכל חדש ושבת ואם הוא מבקום רחוק חייב להקבילו ברגל."

הריטב"א¹² בר"ה שם אף מרחיק לכת יותר מרבינו חננאל:

12 המקור לחידושו של הריטב"א הוא הרשב"א על ר"ה שם, והעדפנו הבאת הריטב"א בשל דגשים מסוימים.

”דר’ יצחק תפס קצה האחרון, כי הקבלה היא בכל תלמיד כפי קירבתו לרבו כי אם הוא בעיר חייב לראותו בכל יום ולא סגי בלאו הכי, ואם הוא חוץ לעיר במקום קרוב פעם א’ בשבוע או בחודש... ואם הוא במקום חרוק יש לו לראותו פעם א’ ברגל, ולא הוצרך ר’ יצחק להזהיר אלא למי שרבו במקום רחוק שלא יתעצל לראותו”.

אם נצרף את שיטות רבינו חננאל והריטב”א, זה כבר התערער היסוד שבנה הנו”ב בענין הקבלת הרב. לדעתו אפילו בזמן המקדש, חובת ההקבלה היא ברגל, ובחודש ושבת רק רשות ומילי דחסידות, והותרה ההקבלה בחודש ושבת ולא חששו להעדפת כבוד הרב, רק משום שיש תוספת קדושה בימים אלו, ואף הרב מוסיף קדושה בתלמידו. ולפי הר”ח והריטב”א ההקבלה לרב בשבת וראש חודש לרב הנמצא קרוב לתלמיד, היא חובה. ולפי הריטב”א אפילו בכל יום שאין בו שום תוספת קדושה, יש חובה להקביל פני רבו בכל יום. הרי שלא חששו במקרה זה להעדפת כבוד הרב מכבוד שמים.

אמנם ניתן לומר שהר”ח והריטב”א אפשר שאינם מסכימים להלכת ר’ אייבו (הריטב”א בקידושין מסביר שאין רשאי במובן שאין חייב), בעוד שהרמב”ם מסכים להלכת ר’ אייבו. על כך ניתן לומר: אם הרמב”ם היה מסכים לפסק של הנו”ב היה צריך לפסוק הלכה כדלקמן: חייב אדם להקביל פני רבו ברגל, ורשאי בתורת חסידות להקביל פני רבו בר”ח ושבת, אך אסור לו לעשות כן ביום חול. ומי שפטור מעליה לרגל פטור מהקבלת פני רבו.

הלכה כזו לא נפסקה בהרמב”ם ורחוק ביותר לייחס לו כוונה כזו. ואפשר שלא נקט הרמב”ם בקבלת פני הרב ברגל ולא זכר חודש ושבת וסתם יום חול, רק משום שתפס את השיעור המינימאלי, כדברי הריטב”א בהסברת דברי ר’ יצחק. שוב נציין שהאיסור לא להעדיף כבוד רב מכבוד שמים מוגבל למציאות מיוחדת במינה כפי שתיארנו לעיל ולא מעבר לזה.

2. נימוק נוסף אשר בכוחו לשלול את פירושו של הנו”ב בהלכת הרמב”ם, הוא מבנה ההלכה בענין ההקבלה. הרמב”ם פותח את אותה הלכה בחובה לעמוד מפני רבו משיראנו מרחוק מלא עיניו עד שיתכסה ממנו. וסיים אותה הלה בחובה להקביל פני הרב ברגל. אם נאמר שהסיפוא של ההלכה היא בזמן המקדש אם כן גם הרישא. שהרי אין להניח שהרמב”ם יערב הלכות שדרגות חיובן שונות (הרב ברגל, האהל, שנת ט”ו חובת ה-ו, אלול תש”ל עמ’ כז-כח).

3. נימוק שלישי לטובת הסברתנו את שיטת הרמב”ם שחובת ההקבלה היא גם בזה”ז. נמצא לענ”ד בסוגיה שבמס’ סוכה. שם, כאמור, מסופר על ר’ אילעאי שהלך להקביל פני רבו, ר’ אליעזר בלוד, ברגל. ובגמ’ שם דנו בענין זה תוך התייחסות לדברי ר’ יצחק על חובת ההקבלה ברגל. כלומר אם יש לנו מקור שדברי ר’ יצחק מוסכמים והם להלכה, הרי זו סוגיה זו. לכן נעיין אם הקבלת ר’ אילעאי את פני רבו ר’ אליעזר בלוד היתה לפני החורבן או אחרי החורבן. הנו”ב אומר שהקבלה זו, מלפני החורבן. אם נצליח להוכיח שאותה הקבלה היתה לאחר החורבן, כיון שהגמ’ מתייחסת לאותה הקבלה בתורת חובה, הרי שיש חובת הקבלת הרב ברגל גם בזה”ז.

ואמנם כבר ציינו כמה מהאחרונים שמעשה ההקבלה היה לאחר החורבן. רש”י בסוכה שם מציין שההקבלה היתה ביו”ט ראשון. ואם היה בימה”ק קיים הרי עיקר חיוב העליה לרגל כדי להיראות בפני ה’, הוא בעיקר ביו”ט ראשון. כיצד, ר’ אילעאי זנח את העליה לרגל והלך להקביל פני רבו. ויותר מזה: מדוע רבו ר’ אליעזר תמה על ר’ אילעאי שזנח את שמחת החג עם בני ביתו ואינו נוהג כמנהג העצלנין בחג, הרי היה עליו לתמוה מדוע לא עלה לרגל. אלא מכאן שכל ענין זה לאחר החורבן היה (שו”ת שבט סופר או”ח סי’ י”ז, ערוך לגר סוכה י”ז ע”ב, שבילי דוד או”ח סי’ ש”א).

לבד מזאת: נראה לענ”ד שלפי הרמב”ם בודאי הקבלה זו היתה לאחר החורבן. ר’ אליעזר היה לפני החורבן ואחרי החורבן. ר’ יוחנן רבו של ר’ אליעזר המשיך נשיאותו גם אחרי החורבן כשנה או כשנתיים (תוס’ שבת נ”ד ע”ב ד”ה ”הוה”). אחריו כיהן בנישואת רבן גמליאל. בימי נשיאות רבן גמליאל היה הויכוח

הגדול בענין תנורו של עכנאי שנסתיים בשריפת טהרותיו של ר' אליעזר ובפרישת חביריו ממנו (הרמב"ם פיהמ"ש כלים פ"ה מ"י). לאחר מכן הושיבו את ר' אליעזר בן עזריה בנשיאותו ו"בו-ביום" דרשו הלכות (רמב"ם פיהמ"ש ידים פ"ד מ"א).

באותו זמן אנו מוצרים שר' יוסי בן דורמסקית הולך אצל ר' אליעזר ללוד (ידיים פ"ד מ"ג, ובגמרא חגיגה ג' ע"ב מובא שהלך להקביל פניו). ובאותו זמן אומר הרמב"ם (פיהמ"ש שם) "וכבר אז פרש ר' אליעזר מביתה מדרש בגלל ויכוח שאירע בינו לבין החכמים כפי שהזכרנו בחמישי דכלים".

מאיזה בית מדרש פרש ר' אליעזר? יש להניח מבית המדרש המרכזי ביבנה שבו היה ר"ג הנשיא. בעקבות פרישתם של חביריו ממנו (נהגו בו נדוי) פרש מהם והלך כנראה ללוד. הרי שפרישתו של ר' אליעזר ללוד היתה לאחר החורבן.¹³ ור' אילעאי הולך להקביל פניו ללוד לאחר החורבן, הקבלה שהגמ' מניחה שהיתה כתורת חובה.

אם כן כיון שלפי הרמב"ם כל ההקבלה של ר' אילעאי היתה לאחר החורבן והקבלה כזו היתה בתורת חובה. נפל יסודו של הנו"ב, ודברי הרמב"ם שחייב אדם להקביל פני רבו ברגל, הם אמורים גם לזה"ז.

זאת ועוד: רש"י במסכת ר"ה י"ח, ב' קובע שר' אליעזר ור' יהושוע היה אחרי החורבן. קביעתו זו הוא כותב בהקש למעשה שגזרו בלוד תענית בחנוכה. ר' אליעזר רחץ ור' יהושוע סיפר ואמרו להם צאו והתענו על מה שהתעניתם, מעשה זה מובא בשינויים בירושלמי (תענית, פ"ב, ה"ג; מגילה פ"א, ה"ד; נדרים, פ"ח, ה"א) ושם מסופר שר' אליעזר סיפר ור' יהושוע רחץ, ור' יהושוע הוא שאמר להם צאו והתענו על מה שהתעניתם, וכיון שבסוגיה זו מדובר לאחר החורבן, רש"י מצא לנכון לקבוע שר"א ור"י היו לאחר החורבן. והנה הדבר גלוי לרבים בתלמוד ש"א ור"י היו בירושלים בזמן הבית, אצל רבם ר' יוחנן בן זכאי, ור"י שהיה לוי שימשש בבית המקדש. כך שרש"י בודאי נתכוין להופעתם הרבנית העצמאית שהיתה לאחר החורבן. גם זאת ידוע שבית דינו של ר"י היה בפקיעין, ושל ר"א היה בלוד, אם כן, כיצד, לפי הירושלמי, ר"י מורה הוראות בלוד באתריה דר"א? ואפילו אליבא דהבבלי מדוע ההוראה יוצאת מפי שניהם? ויתירה מזו: ר"י עמדין תמה בהגהותיו לש"ס שם, כיצד גזרו תענית בחנוכה בלוד, בלי להיוועץ בגדולי עולם אלה, ר"י ור"א? אך לפי עניות דעתנו, מדובר בראשית הופעתם הרבנית העצמאית, כשעדיין לא היתה להם סמכות בלעדית ובלתי מעוררת, עוד בטרם ר"א הפך להיות אב בית הדין. לפי זה כשר' אילעאי בא להקביל פני ר"א בלוד, יש לתמוה, מדוע לא הלך להקביל פני רבו השני, ר"י, אם עדין היה בלוד? ! אלא בודאי שמעשה ההקבלה היה מאוחר (ראה היינמן בתולדות תנאים ואמוראים ערך ר"א, שר' אילעאי בא והקביל פני רבו לאחר שפרשו חביריו ממנו) כשרק ר"א היה בלוד והיה האב"ד שם, ולכן בודאי שכל זה אירע לאחר החורבן.

ג) שיטות שאר הפוסקים הטור והשו"ע

יש לציין שמלבד הנו"ב, אין בקרב המפרשים והפוסקים ראשונים ואחרונים מי שאומר שאין חובת הקבלת הרב ברגל בזמן שאין בית המקדש קיים, ובודאי שסר זה אומר דרשני. נהפוך הוא: יש מי שאומר שחובת הקבלת פני הרב ברגל היא בזה"ה חובה, כיון שאין לנו מקדש לעלות ולהיראות בפני שכינה, ולכן אין מקבילים פני הרב שזה כמקביל פני שכינה (חידושי גאונים, עין יעקב, סוכה כ"ז ע"ב).

13 אמנם אנו מוצרים ברייתא בסנהדרין ל"ב ע"ב "ת"ר צדק צדק תרדוף הלך אחר יבת דין יפה אחר ר' אליעזר ללוד. אחר ר' יוחנן בן זכאי לברור חיל". מזה ניתן להבין שכאלו כבר בזמן שר' יוחנן בן זכאי רבו של ר' אליעזר, היה כבורר חיל, היה ר' אליעזר תלמידו בלוד, אולם ברייתא זו היא מאוחרת והיא כוללת גם חכמים מאוחרים כגון: "אחר ר' עקיבא לבני-ברק", או דוגמה יותר מאוחרת, "אחר רבי לבית-שערים". ברור שמחבר ברייתא זו נתן דוגמאות מתקופות השונות בהם הצטיינו בתי דין של חכמים שונים במקומות שונים ובזמנים שונים. לכן עדיין ניתן לומר שר' אליעזר בלוד היה אחרי שפרש מיבנה. אולם יש עדיין מקום לעיין אם מחבר הברייתא היה כותב כן כשר' אליעזר בלוד היה בנידוי, ואפשר שס"ל שלא נידוהו ממש, או שס"ל שלבסוף נתפסו. זאת ועוד: גם אם נקדים את הימצאותו של ר' אליעזר לפני הנידוי, עדיין מדובר אחרי החורבן כמתבאר מדברי רש"י בהמשך המאמר.

כמו כן יש פרשים שפירושיהם על הש"ס נושאים אופי הלכתי ומהם היינו מצפים להערה כל שהיא בסוגיות הרלבנטיות. הראב"י מביא את שתי הסוגיות (ר"ה וסוכה) ואינו מתסייג מחובת ההקבלה כלל. האגודה והמאורות על ר"ה מביאים את חובת ההקבלה ומשמיטים את חובת ההיטהרות ברגל. כנראה בגלל שזה חיוב בימינו וזה אינו חיוב בימינו.

לאור האמור לעיל נוכל לדון בזהירות בשיטת הטור ושולחן ערוך. יאמר מיד ובמפורש שניהם לא מביאים הלכה מפורשת על דבר החיוב להקביל פני הרב ברגל. אך שניהם מזכירים כמה וכמה פעמים את הקבלת פני הרב כדבר מצווה בהיתרים מסוימים.

כך למשל: באו"ח סי' ש"א התירו לילך במים בשבת והולך להקביל פני רבו, ולא חששו לסחיטה. בסי' תט"ו פסקו שמערבין עיורבין תחומין רק לצורך מצווה כגון הקבלת פני הרב. בסי' תקנ"ד ובסי' תרי"ג התירו להקביל פני רבו להיכנס למים בתשעה באב וביום הכפורים ולא חששו לאיסור רחציה שיש בימים אלו (ולאיסור סחיטה ביוה"כ). בסי' תר"מ לענין שלוחי מצוה שפטורין מן הסוכה.

אמנם בכל אלה ניתן לומר שדי בדבר מצוה קלה ולא בחובה, אך יש לציין שר' מנוח הלכות שביתת עשור פ"ג ה"ו מזהה את הקבלת הרב ביוה"כ שלצרכה התירו לילך במים עם מה שאמר ר' יצחק בר"ה שחייב אדם להקביל פני רבו ברגל. כך ניתן לומר שהכף מעויינת. אפשר להסביר את השו"ע והטור כמי שסוברים שאין בזה"ה מצוה רק רשות ומילי דחסידות כסברת הנו"ב, ואפשר לומר שהם סוברים שיש חובה בזה"ה כפי שהסברנו את שיטת הרי"ף והרמב"ם והרא"ש ויתר הפוסקים והמפרשים.

מצד אחד יש לומר שהנו"ב צודק, והשו"ע והטור סוברים שאין חובה בימינו והראיה שהשמיטו חובה זו מספריהם. אך כנגד הסברה כזו ניתן להקשות כדלקמן:

א. הוכחנו שאין מקור תלמודי ממנו ניתן להוכיח שדברי ר' יצחק אינם להלכה בזה"ז, נהפוך הוא לפי הוכחתנו דבריו אמורים גם לזה"ז, וי"א בעיקר לזה"ז.

ב. הוכחנו שאין מלבד הנו"ב מי שאומר את סברתו בקרב הפוסקים ראשונים ואחרונים. נהפוך הוא: הרי"ף הרמב"ם והרא"ש הביאו בסתם חיוב הקבלת הרב במפורש, וכן עוד מפרשים.

ג. כיון שר' יעקב בעל הטורים סובר שאביו הרא"ש פסק שיש חובה להקביל פני רבו ברגל, כפי שכתב בפסקי הרא"ש בר"ה, היה עליו להביא את דברי אביו בטור ולחלוק עליו, או לפחות לפרשו ולסייגו שזה רק לזמן המקדש. משלא עשה כן, כנראה שהוא מסכים עמו, במיוחד שהוא מזכיר כמה פעמים את ההקבלה.

ד. כיוצא בזה יש לתמוה שהרי"ף קארו בספרו בית יוסף, אינו מתייחס לפוסקים ולמפרשים שהבאנו. והיה לו להביאם אם כדי לחלוק עליהם או כדי לפרשם כפי שעשה הנו"ב.

ה. הטור והשו"ע הביאו הקבלת פנים בתשעה באב והרי ביום זה אין תוספת קדוש – קרבן מוסף, ואם כן לפי הנו"ב, הרי הוא יום חול, ואין מקום להתיר אפילו להחסד ולהקביל פני הרב ביום זה, שאינו כראש חודש וכשבת.

ו. הסיבה שבגללה הנו"ב חשב שאין חובת הקבלת פני הרב ברגל בימינו, היא הלכת ר' אייבו, שלא היא כבוד הרב גדול מכבוד שמים. אך הרי הטור והשו"ע צדדו בעמדת הרי"ף והרא"ש דחו דברי ר' אייבו מהלכה.

לאור האמור לעיל ברור שאין דברי הנו"ב מתאימים לטור ולשו"ע. מוטב לומר שהם סוברים שיש חובה להקביל פני הרב בימינו ולהשאיר בתמיהה הצריכה עיון, מדוע לא כתבו חובה כזו במפורש, מאשר להסבירם כסברת הנו"ב, ולהשאיר בתמיהות רבות וחמורות ובמיוחד האחרונה שבהן. זאת ועוד: ניתן לומר שמפאת פשטות הדבר לא זכרו במפורש את חובת הקבלת פני הרב ברגל. אך יש מי שסבור שאין חובת הקבלת פני הרב בימינו, אך לא מטעמו של הנו"ב. טעמו של השו"ע כנראה שחיוב ההקבלה הוא אך ורק לרבו

המובהק ואין בימינו רב מובהק (הרב ברגר, האהל, שם). לפי שיטה זו אין חשש איסור למי שמקביל פני רבו שאינו רבו המובהק מתורת חובה.

כך או כך העובדה שהטור והשו"ע מזכירים את ההקבלה פעמים רבות, אלא שאינם מזכירים חיוב במפורש, הרי שאין אפשרות לפרשם כנו"ב שיש איסור אם תיעשה ההקבלה בתורת חובה, ואדרבה אם אין חובה אפשר שיש מצוה בדבר.

נמצינו למדים שרוב מנין ורוב בנין הפוסקים סוברים שיש חובה להקביל פני הרב ברגל גם בימינו. גם אם יש פוסקים הסוברים שאין חובה אך יש מצווה בהקבלה. עתה נותר לנו לדון על שום מה לא נשמרה מצוה זו, ומה יש לעשות כדי להשתדל בקיומה.

ד) הקבלת פני הרב ברגל בימינו

כבר הוכחנו שהקבלת פני הרב ברגל בימינו היא חובה ולפחות היא מצווה. ערכה של מצוה זו לא יסולא בפז. חכמים הגדירוה "כמקביל פני שכונה". יש בה משום קיום מצוות עשה של כבוד חכמים. יש בזה משום כבוד לתורה והל' נותן התורה. חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה שהיא התורה. על התורה אנו מברכים "אשר בחר בנו מכל העמים". בתורה יש תכלית היחיד בישראל ותכלית עם ישראל, "וחיי עולם נטע בתוכנו". אפילו לפי הנו"ב שאין בימינו חובה להקביל פני הרב, הוא מציין שיש בה ערך מוסרי וכוונתו בודאי במונח "מוסרי" גם לערך חינוכי ודתי כאחד, במה שתלמיד מכבד רבו והולך להקביל פניו. הנו"ב משתמש במטבע לשון שהרב "מוסיף קדוש" לתלמידו המקביל פניו.

מה קרה, איפוא, להתרופפות שקימת היום בקרב שלומי אמוני ישראל בקיום המצווה, ומהן הדרכים שיש לנקוט בהן כדי להחזק בקיום מצווה חביבה זו. לענ"ד הגורמים דלקמן הם חלק מגורמים שכנראה גרמו לטשטוש ייחודה של מצוה זו.

1. אין למצווה זו דפוסי התנהגות קבועים: היא תיתכן בסתם ביקור, או בשאילת הרב הלכה למעשה.
2. היא אפשרית ביחיד ובציבור, ואין לה זמנים קבועים: כל יום, כל שבת, כל חודש וכל רגל.
3. כיון שהלכה ונעלמה מהקהילה היהודית הסמכות הרוחנית המרכזית ותחת זאת יש רב לכל כת ולכל בית כנסת. לכן נראה לענ"ד שיש לאמץ את צורת ההקבלה שהיתה נהוגה בתימן בדור האחרון, שסימניה כדלקמן:

א. הקבלה קיבוצית ולא רק אישית - "ברוב עם הדרת מלך".

ב. הקבלה שבה הרב במוקד התענינות כשהוא דורש באגדה או בהלכה או משיב לשאלות המקבילים פניו, או נושא ונותן בהלכה בקצרה ובתמציתיות עם תלמידי חכמים ואריות שבחבורת הלומדים.

ג. ברכת הרב למקבילים.

אופן כזה של הקבלת פני הרב יש בו כדי לתת למצווה זו ייחוד ולשמור על קיומה. בהקבלה כזו יש כדי לתת תחושה למקבילים, ששכינה שורה בתוכם, וכי הרב הוא בבחינת מלאך ה' צבאות ככתוב "כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך צבאות הוא".

נדבת

השה"ט דורון עוזרי ונוות ביתו נאודה הי"ו

מצבת זכרון
לאביו

איש יקר הרוח נעים הליכות

רבי יוסף ב"ר יהודה עוזרי ז"ל

המבי"ה ימלא כל משאלות ליבם לטובה ולברכה
ויפתח לב בניהם לתלמוד תורתו ויגדלם לעבודתו ויראתו
ויזכו לשנים רבות ומועדים טובים.

נדבת

השה"ט רפאל ב"ר יוסף צדוק ונוות ביתו אביגיל הי"ו

המבי"ה ימלא כל משאלות ליבם לטובה ולברכה
ויפתח לב בניהם לתלמוד תורתו ויגדלם לעבודתו ויראתו
ויזכו לשנים רבות ומועדים טובים.